

ยอดสะเดา ปลาย่าง น้ำปลาหวาน

พิทยา ว่องกุล

การทำงานเป็นความสุข การรับฟังและเคารพความเห็นผู้อื่นเป็นทางเลือก และการเลือกพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเป็นทางออกสำหรับนักวิชาการรัฐศาสตร์ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก บนเส้นทางการพัฒนาที่ขรุขระ เต็มไปด้วยความยากจน หนี้สิน และการเอารัดเอาเปรียบ นักวิชาการอาวุโสร่างเล็กๆ ดวงตาสุขุมครุ่นคิดเสมอ ยังคงเดินหน้าสู่ชนบท หลังจากเกษียณอายุราชการ ใช้ชีวิตกินอยู่เรียบง่ายกับชาวบ้าน จนชีวิตล่วงเลย ๘๐ กว่าปี ด้วยความหวัง ชีวิตของชาวไร่ชาวนาจะดีขึ้น ด้วยมือของพวกเขาเอง

การใช้ชีวิตเรียบง่ายกินอยู่ง่ายๆและคลุกคลีกับชาวบ้าน ชาวบ้านกินอะไร อาจารย์เสน่ห์กินเช่นนั้น ต่างกับวิสัยนักวิชาการชื่อดังทั่วไปในรั้วมหาวิทยาลัย ท่านนำคณะทำงานจากสถาบันท้องถิ่นพัฒนาชุมชน ลุยฝน บุกป่าข้ามนาเข้าสวน เพื่อสนับสนุนให้ชาวบ้านวางแผนจัดที่ทำกินของตนเองอย่างเป็นระบบ มีสระน้ำ(บ่อปลา) และความหลากหลายชีวิตพืชสัตว์ สร้างขึ้นมาค้ำคูณชีวิตด้วยลำแข้งลำขาของตัวเอง โดยจัดเครือข่ายกลุ่ม เครือข่ายชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือกันและกัน

ในช่วงปลายฝนต้นหนาว ดูเหมือนจะมีความสุขใดๆของทีมงานที่ไปทำงานจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ เพื่อติดตามงานและจัดเวทีชาวบ้าน แลกเปลี่ยนการทำงานที่บ้าน ครัวบาสุทธินันท์ ท่ามกลางบรรยากาศหนาวเย็นในบางปี

ก่อนออกจากกรุงเทพฯ พี่บุญมี มือจับหันมาบอกผมว่า

"ให้รถอาจารย์ออกไปก่อน คุณพิทยาและคนที่เหลือไปกับผม คราวนี้คุณจีเตรียมน้ำปลาหวานไปด้วย" เป็นสัญญาณบอกว่า คราวนี้จะได้กิน ยอดสะเดาปลาย่างน้ำปลาหวาน และพวกเราจะแวะระหว่างทาง ช่วงบริเวณถนนที่เรียงรายด้วยต้นสะเดาผลิใบอ่อนและออกดอกตูมเราจะออกกำลังกายกันนิดหน่อยเพื่อ ปั่นไปเก็บ ส่วนปลาย่างรออยู่ที่ตลาดเทศบาล อาหารของโปรดของอาจารย์และทีม

ปลายฝนต้นหนาว ใบอ่อนและดอกสะเดา กินแล้วมีสรรพคุณป้องกันไข้หวัด (หวัด) รสขมเป็นยาผสานหวานและมันเป็นแซ่บ

บนเส้นทางอาสาสมัครพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของจ.เสน่ห์ จามริกก็เหมือนกินยอตสะเดา ปลาตุ๋นย่างและน้ำปลาหวาน หวานเพราะเป็นเจตนาอยากให้ชุมชนดีขึ้น เป็นสุขที่ได้ร่วมคิด ร่วมทำ และสนับสนุนชาวบ้านพัฒนาตนเอง โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันภายในและกับภายนอกชุมชน มีความมั่นใจ เพราะได้ใช้ชีวิตบุกป่าฝ่าดง ลุยน้ำเดินคันทนา ฝ่าฝนต้นลมหนาวเคล้ากะโอแด่เดินหน้าเผชิญปัญหาที่ท้าทาย และความขมเป็นสิ่งที่อาจารย์เก็บไว้ เมื่อได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์

สำหรับผมแล้วเคยฟังแต่คนอื่นวิจารณ์ท่าน แต่ในด้านกลับกันอาจารย์เสน่ห์ไม่เคยพูดติเตียนใครหรืออะไรให้เข้าหูผมเลย โดยเฉพาะผมรับรู้ปัญหาที่มาจากคำน้อยอกน้อยใจของทีมงานบางคน ซึ่งอนาคิสต์เช่นผมนั้นสัมพันธ์กับทุกกลุ่มของงานพัฒนาหรือประชาสังคมพอสมควร จึงรับรู้ทั้งความชื่นชมเคารพศรัทธาอาจารย์ และด้านขมที่เป็นคำตำหนิติเตียน วิพากษ์วิจารณ์ รวมถึงใส่ร้ายป้ายสี

บนเส้นทางอาสาพัฒนาท้องถิ่นชนบท เป็นธรรมดาที่บางกลุ่มบางองค์กรที่บุกเบิกงาน หรือเป็นเจ้าของผลงาน หรือประสบความสำเร็จในการนำร่องงานพัฒนา จะเกิดความรู้สึกผูกขาดเป็นเจ้าของ ดังนั้นถ้าใครหรือองค์กรใดก้าวร่วมทาง ก็จะมีมองว่าฉวยโอกาสหรือต่อยอด โดยลืมนึกถึงวัตถุประสงค์ที่มุ่งพัฒนาระดับชุมชนชนบทนั้น ถ้าใครมีปัจจัยเข้าร่วมพัฒนากันได้ ก็ควรเปิดใจกว้างเดินไปจุดหมายด้วยกัน

ประเด็นสำคัญ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เข้าไปนำเสนอกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มชาวบ้านหรือชุมชน ต่างกับองค์กรอื่น ตรงที่เริ่มต้นจากฐานที่มีอยู่ของชาวบ้านแต่ละคน แต่ละกลุ่ม มาจากความหลากหลายทางธรรมชาติ ซึ่งสมัยอาจารย์เสน่ห์ จามริกเป็นประธาน คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.) ได้รวบรวมและศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเอาไว้แล้ว(หนังสือหลายเล่ม) แต่งเติมด้วยการทางงบประมาณจากหน่วยราชการสนับสนุนเรื่องชุดสระน้ำ โดยมีผู้นำที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านท้องถิ่นคอยดูแลและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในกลุ่มและสร้างเครือข่าย ผ่านการจัดเวทีและเปลี่ยนเพื่อให้เกิดระบบการบริหารจัดการตนเองของสมาชิกและกลุ่มด้วยตนเองในที่ดินและเครือข่าย

แต่ความคิดผูกขาดงานที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ เป็นอุปสรรคขององค์กรพัฒนาเอกชนบางองค์กร การแข่งขันชิงดีแม้จะเป็นความงามทางจิตใจของนักพัฒนาเอกชน เพื่อสังคม

แต่บางครั้งและบางคนที่คิดแคบในเรื่องหน้าตา อารมณ์ความรู้สึกเป็นเจ้าของ การแข่งขัน
อัตตาในการริเริ่มบุกเบิกงานด้านใดด้านหนึ่ง
รุ่นน้องขึ้นงานแล้วปฏิเสธมองไม่เห็นศักยภาพและประสบการณ์ของรุ่นอาวุโสกว่า
ความจริงแล้วเป็นเรื่องธรรมดาของปุถุชน แต่ถ้าหากในกระบวนการอาสาสมัครเพื่อพัฒนาสังคม
หากมีความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้น พลังอาสาสมัครจักไม่เกิดศักยภาพเต็มที่ และเป็นอุปสรรค

แต่อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์จะเป็นเช่นไร? อาจารย์เสนอแสดงออกด้วยการเคารพผู้อื่นเสมอ
ไม่ว่าจะเป็นผู้นำชาวบ้านที่ได้รับเกียรติ ท่านยกย่องเรียกว่า ครูบา และเป็นผู้รับฟังที่ดี
ฟังชาวบ้านพูดจนจบอย่างตั้งใจ ดังอาจารย์มหาวิทยาลัยและคนอื่นๆ ที่มีศักยภาพและมีใจเข้ามาร่วมงาน
ในทีมงานที่มาจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ไม่ว่าจะเป็น ปู่ ตู่ กบ จี ทรงพล ฯลฯ
เวลาประชุมเตรียมงานหรือสรุปงาน อาจารย์เป็นผู้รับฟัง ผู้ร่วมงานที่ดี
และทำงานอย่างวางแผนเป็นระบบทุกครั้ง ได้แก่มาก่อนเริ่มงานแต่ละครั้ง จัดประชุมทีมงาน พูดคุยปัญหา
ปรับความเข้าใจ ขั้นตอนการทำงานต่อไป และการปฏิบัติ หลังจากเสร็จงานแต่ละครั้ง
ก็ประชุมสรุปและประเมินผล ในการทำงานเป็นทีม
ผมไม่เห็นอาจารย์พูดชี้แนะให้ทีมงานทำอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ประมวลข้อเสนอ การปฏิบัติ
และข้อสรุปชี้แนะขั้นตอนต่อไป

บนเส้นทางการอาสาพัฒนาชนบท แม้ว่าเงินจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่เสริมงานพัฒนาคน
โดยยึดถือว่าศักยภาพและใจของบรรดานักพัฒนาเอกชนเป็นตัวชี้ขาด
แต่บางครั้งบางจังหวะที่เงินอุดหนุนเข้ามาเป็นก้อนโต การจัดสรรเงินมากน้อยหรือบางความทั่วถึงหรือไม่?
ก็กลายเป็นปัญหาความขัดแย้งได้ ดังจะพบว่าในช่วงที่อาจารย์เสนอ จามริก
เป็นประธานคณะกรรมการองค์กรประสานงานพัฒนาเอกชน
อาจารย์ก็ได้รับคำวิจารณ์ว่าจัดสรรเงินลำเอียงให้แก่พรรคพวก
และก่อให้เกิดการแตกแยกในหมู่องค์กรพัฒนาเอกชนประการหนึ่ง
ความขมนี้ก็เกิดขึ้นแก่อาจารย์จากภายนอก แต่ท่านจะรับรู้มากน้อยเพียงใด ท่านไม่เคยพูดถึง
ผมเองก็ไม่เคยพูดปัญหาใดๆ ที่ผู้สะท้อนออกมาต่อท่านเลย

เพราะวัตรปฏิบัติของท่านคือสุภาพบุรุษ ผู้อดทนอดกลั้นแบกรับเอาทุกอย่าง และรู้ว่าขณะใด

ท่านทำหน้าที่อะไร ตอนท่านไปสอบคุณเสกสรรค์ ประเสริฐกุลถึงโรงพยาบาลศิริราชในขณะที่ป่วย
เพราะเป็นหน้าที่อาจารย์ต่อลูกศิษย์ แม้แต่ลูกศิษย์ของท่านที่เป็นนักเขียน
อาจารย์เสนอที่จะคอยอ่านและคิดตามผลงาน ครั้งหนึ่งท่านอ่านบทความของนักเขียนจากธรรมชาติ
พอดีผมไปหา ท่านก็ถามว่า

"เข้านี้ คุณพิทยาอ่านบทความ....แล้วยัง"

"ยังครับ"

"อ่านซิ บทความนี้แสดงว่าเขา กำลังจะเปลี่ยนไป" สนใจผลงาน จนเห็นลักษณะความคิดบุคคล
ซึ่งก็เป็นไปตามที่ท่านกล่าว ต่อมาบุคคลนี้ก็เปลี่ยนไป เพราะตำแหน่งหน้าที่

ช่วงเวลาที่ผมมีวาสนาได้ใกล้ชิด ไม่เคยได้ยินอาจารย์เสนอตำหนิ วิจารณ์ใครในด้านเสียหายเลย
จนมีความรู้สึกลึกๆว่า ท่านเป็นสุภาพบุรุษเกินไป วางตัวสมเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ให้เคารพ

เกร็ดชีวิตเล็กๆ ครบวาระ ๙๐ ปีอาจารย์เสนอ จามริก เป็นมุมมองว่ายอดสะเดา ปลาตุ๋นย่าง
และน้ำปลาหวานที่อาจารย์เสนอชอบนั้น ป้องกันไข้หวัดได้ฉันทิ ความเรียบง่าย เคารพผู้อื่น
และเปิดกว้างให้มีส่วนร่วม ก็เปิดใจผู้อื่นรับตัวอาจารย์ไว้ ไม่ว่าจะเป็นที่เคารพรักของชาวบ้าน
ผู้นำชาวบ้าน นักวิชาการ เจ้าหน้าที่และคนใกล้ชิด เป็นเกราะคุ้มครองอาจารย์ฉันนั้น